

Ruta Emerberga

Novadpētniecība — pagasta bibliotēkas pievienotā vērtība: vietējo resursu veidošana, attīstīšana un izmantošana

Pētījuma "Pagasta bibliotēkas integrācija VVBIS: vietējo resursu veidošana, attīstība un izmantošana" gaitā apkopota un analizēta Latvijas pagastu bibliotēku statistika, novadpētniecības resursi, bibliotekāru un lasītāju viedokļi par novadpētniecības darbu.¹

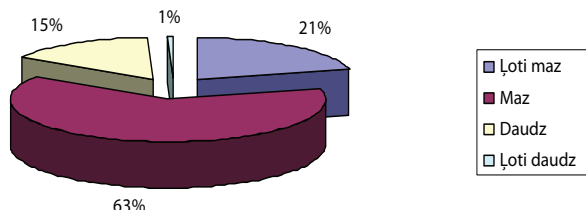
Pagastu bibliotēku informācijas tehnoloģiju infrastruktūra

2006.gadā 26 Latvijas rajonos darbojās 671, 2007. gadā — 675 pagastu bibliotēkas.²

Pagastu bibliotēkās lielākoties strādā tikai viens darbinieks. Tāpēc cilvēciskajam faktoram ir būtiska loma veicamo darbu izpildē — bibliotekārs viens pats komplektē un organizē bibliotēkas krājumu, apkalpo lasītājus, veic novadpētniecības darbu. Aptaujā iegūtie dati rāda, ka viena darbinieka bibliotēku sadalījums pa reģioniem ir aptuveni vienāds:

- Kurzemē — 78% pagastu bibliotēku;
- Vidzemē — 80% pagastu bibliotēku;
- Latgalē — 97% pagastu bibliotēku;
- Zemgalē — 90% pagastu bibliotēku;
- Rīgas reģionā — 75% pagastu bibliotēku.

Situācijā, kad vienam darbiniekam pagasta bibliotēkā jāveic visi pienākumi, 84% respondentu uzskata, ka nav iespējams novadpētniecības darbam veltīt pietiekami daudz darba laika (1.diagr.).

1.diagr. Novadpētniecībai atvēlētais darba laiks

Būtisks faktors bibliotēkas pakalpojumu kvalitatīvai nodrošināšanai ir bibliotekāru izglītība. Latvijas pagastu bibliotēkās pārsvarā strādā darbinieki ar vidējo profesionālo bibliotekāro izglītību un vidējo profesionālo

izglītību citā nozarē. Kā pozitīva tendence vērojama augstākās izglītības iegūšana specialitātē vai citā jomā (1.tabula).

1.tabula. Pagastu bibliotēku darbinieku izglītība

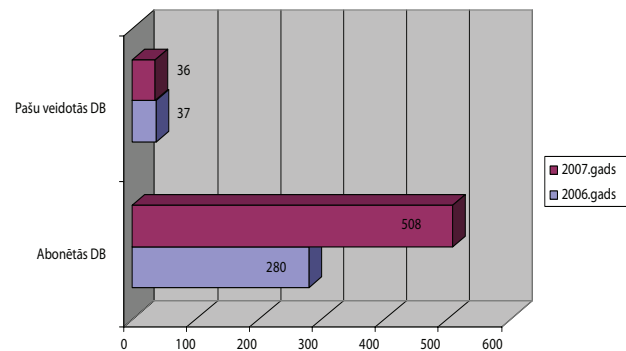
Izglītība	2006.g.	2007.g.
Augstākā izglītība	23%	28%
Vidējā profesionālā izglītība	51%	48%
Vispārējā vidējā izglītība	26%	24%

Pēdējo gadu laikā Latvijas pagastu bibliotēku informācijas tehnoloģiju (IT) infrastruktūra ir nostabilizējusies. Lai veidotu mūsdienīgas novadpētniecības datubāzes, svarīgs nosacījums ir atbilstošas bibliotēku informācijas sistēmas (BIS) iegāde un izmantošana. Latvijas pagastu bibliotēkās dominē BIS ALISE, kas ir speciāli Latvijas bibliotēkām veidota sistēma. Jaunākās versijas, piemēram, ALISE-i modulis, pielāgotas izmantošanai mazajās bibliotēkās. Skaitliski nedaudzas pagastu bibliotēkas izmanto Latvijas Izglītības informatizācijas sistēmas (LIIS) apakšsistēmu "Bibliotēka" (kas gan pašlaik vairs netiek uzturēta), kā arī vietējo IT speciālistu veidotas un pielāgotas sistēmas bibliotēkas darba funkcijām (2.tabula).

2.tabula. BIS Latvijas pagastu bibliotēkās

BIS	2006.g.	2007.g.
ALISE	11,3% (76 bibliotēkas)	46% (310 bibliotēkas)
LIIS "Bibliotēka"	3 bibliotēkas	3 bibliotēkas
Cita sistēma (pielāgota)	0 bibliotēkas	4 bibliotēkas

Interneta un IT nodrošinājums pagastu bibliotēkās veicinājis jaunu pakalpojumu piedāvājumu — Latvijas pagastu bibliotēkas abonē komerciālās datubāzes, kā arī veido savas datu krātuves (2.diagr.). Pašu bibliotēkas darbinieku veidoto datubāzu skaits ir stabils, pieaudzis arī abonēto datubāzu skaits, ko veicinājis iespēja daļu abonēšanas maksas VVBIS ietvaros segt no valsts aģentūras "Kultūras informācijas sistēmas" (v/a KIS) līdzekļiem, atbilstoša reklāma, bibliotekāru apmācība un IT infrastruktūras uzlabojums pagastu bibliotēkās.

2.diagr. Datubāzu pieejamība Latvijas pagastu bibliotēkās

Novadpētniecības krājuma veidošana un izmantojums

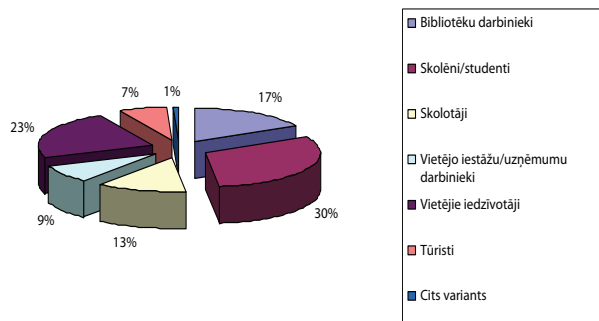
Pagastu bibliotēku novadpētniecības krājumu veidošana sāka dažādos laika periodos. Līdz ar Latvijas neatkarības atgūšanu 20.gadsimta 90.gados vērojama šīs darba jomas pastiprināta attīstība: 33% pagastu bibliotēku šajā laikā tikai sāka veidot novadpētniecības krājumu. Vairāki respondenti norāda, ka līdz ar darbinieku maiņu novadpētniecības krājums bijis jāsāk veidot no jauna, jo nereti iepriekšējais kolēģis, aizejot no darba, visu informāciju paņēmis līdzi, uzskatot, ka viņa savāktie materiāli ir privāta kolekcija.

Pagastu bibliotēkās uzkrāti dažādi novadpētniecības materiāli. Pamatā tās ir grāmatas, vietējie periodiskie izdevumi, tematiskās mapes ar materiālu kopijām un/vai izgriezumiem, fotogrāfijas, kas iekļautas tematiskajās mapēs vai veido atsevišķas kolekcijas. Uzkrāto novadpētniecības materiālu ģeogrāfisko nozīmi respondenti vērtē atšķirīgi. Pamatā tiek uzskatīts, ka novadpētniecības materiāliem ir lokāla nozīme un tikai neliela daļa respondentu uzskata, ka uzkrātie materiāli ir nozīmīgi ārpus pagasta robežām.

Latvijas pagastu bibliotēkas, nosakot savu novadpētniecības materiālu apstrādes pakāpi, atrodas salīdzinoši līdzvērtīgās pozīcijās (3.diagr.). Būtiski, ka visos Latvijas reģionos ir sāta novadpētniecības materiālu bibliogrāfisko aprakstu iekļaušana datubāzēs. Vairākas pagastu bibliotēkas veido novadpētniecības materiālu digitālās kolekcijas. 22 aptaujātajās bibliotēkās (12,7%) tiek veikta novadpētniecības materiālu bibliogrāfisko aprakstu iekļaušana

datubāzēs, 1,2% bibliotēku ir pieredze digitālu kolekciju veidošanā.

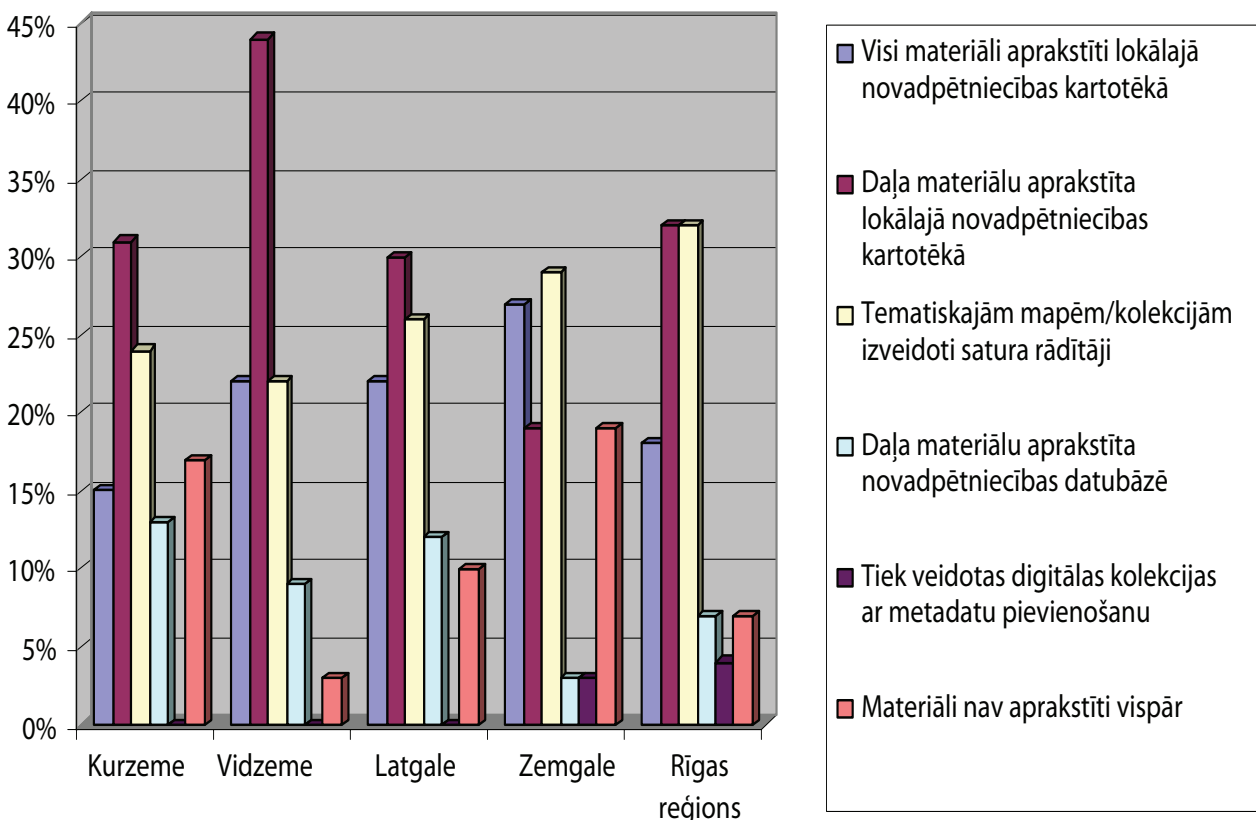
Analizējot novadpētniecības materiālu izmantošanu pagastu bibliotēkās, vērojama līdzīga lasītāju grupu dominānce visos reģionos (4.diagr.). Visvairāk tos izmanto skolēni un studenti. Nākamā lielākā novadpētniecības materiālu lietotāju grupa ir vietējie iedzīvotāji, bet trešā — bibliotēku darbinieki.

4.diagr. Pagastu bibliotēku novadpētniecības resursu lietotāju grupas

Pētījumā parāli bibliotekāru uzskatiem tika apziņots lasītāju viedoklis par novadpētniecības materiālu izmantošanu. Iegūtie dati liecina, ka 81% aptaujāto ir bijusi nepieciešamība izmantot novadpētniecības materiālus, 18% šādas vajadzības nav bijis, 1% respondentu nav varējis atbildēt ne apstiprinoši, ne noliedzīgi. Novadpētniecības materiāli visbiežāk izmantoti šādiem nolūkiem: 35% — mācībām un studijām, 25% — darbam, 20% informācija meklēta pēc kāda cita cilvēka lūguma, 20% aptaujāto interesi rosinājusi aizraušanās ar novada izpēti.

Grupējot tematiski, visbiežāk meklēta informācija par pagasta vēsturi — 28%, pagasta dabas objektiem

3.diagr. Novadpētniecības materiālu apstrāde pagastu bibliotēkās

- 30% novadpētniecības datubāzu tiek veidotas reģiona galvenajā bibliotēkā, iekļaujot informāciju par rajona pagastiem;
- 18% pagastu bibliotēku pašas papildina novadpētniecības datubāzes;
- 10% pagastu bibliotēku veido dažādas galerijas internetā — novadnieku, notikumu, vietu, attēlu u.c.;
- novadpētniecības materiālus digitalizē tikai 6% pagastu bibliotēku;
- 4% IT izmanto arī citiem darba procesiem — veido tīmekļa vietnes un tematiskās sadaļas par bibliotēkām pašvaldību tīmekļa vietnēs, apkopo pašvaldību lēmumus, veido lokālās datubāzes u.c.

Šie rādītāji vērtējami pozitīvi, jo 68% IT tiek izmantots dažādu jaunu novadpētniecības resursu veidošanā, no tiem 38% resursu tiek veidoti tieši pagastu bibliotēkās, bet 30% — reģiona galvenajās bibliotēkās.

Kopumā Latvijas pagastu bibliotēku uzkrāto novadpētniecības materiālu digitalizāciju atbalsta 58% pagasta bibliotēku, neatbalsta — 8%, bet **34% Latvijas pagasta bibliotekāru šajā jautājumā nav sava viedokļa.**

Novadpētniecības digitālo resursu veidošanas kritēriju dažādu reģionu pagastu bibliotēkas vērtē līdzvērtīgi (5.diagr.). Kopumā Latvijas pagastu bibliotēku darbinieki uzskata, ka digitālas novadpētniecības kolekcijas nepieciešamas:

- mūsdienīgam bibliotēkas lasītājam — 35%;
- piekļuves un līdz ar to materiālu izmantojamības veicināšanai — 31%;
- oriģināla saglabāšanai — 20%;
- digitālo kolekciju veidošanai — 14%.

No pētījuma datiem izriet, ka nākotnē apmēram 56% pagastu bibliotēku potenciālie novadpētniecības

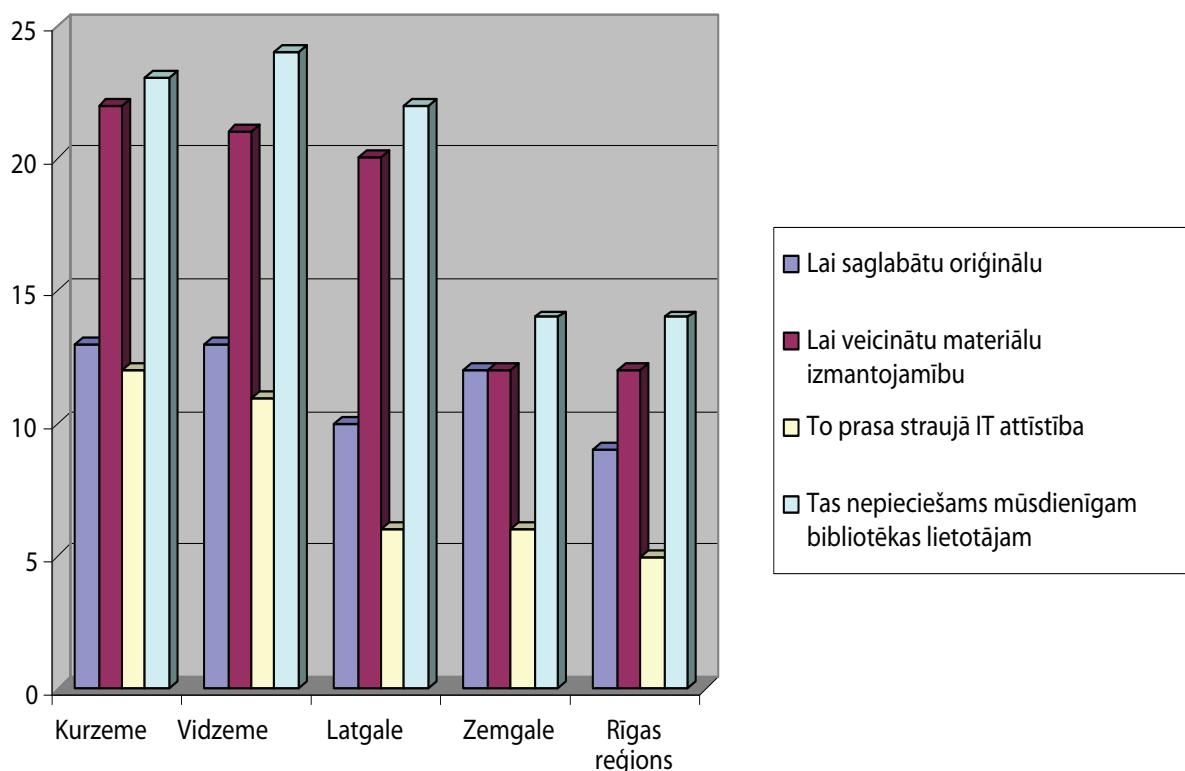
materiālu izmantotāji būs tālīetotāji, kas apstiprina bibliotekāru pausto viedokli, ka digitālie resursi visvairāk nepieciešami mūsdienīgam bibliotēkas apmeklētājam.

Anketēšanā iegūtos datus var vērtēt objektīvi, jo respondenti ir dažāda vecuma un pārstāv plašu ģeogrāfisko aptvērumu. 80% respondentu ir sievietes, 20% — vīrieši; 87% aptaujāto pagastu bibliotēku lasītāju ir zināšanas elektronisko resursu izmantošanā, tikai 13% atzīst, ka viņiem nav šādu iemaņu.

Iegūtie dati liecina, ka 42% lasītāju izmanto informācijas tālmeklēšanu. Galvenais nosacījums ir, lai bibliotēkas nodrošinātu resursu pieejamību globālajā tīmeklī, nevis veidotu tikai lokālas izmantojamības datubāzes un digitālas kolekcijas.

Informācijas publiskošana globālajā tīmeklī nav bibliotēku pašmērķis, tā veicina virzību uz zināšanu sabiedrību, kura prot izmantot IT informācijas ieguvei un jaunu zināšanu radīšanai. 90% Latvijas pagastu bibliotēku lasītāju uzskata, ka bibliotēkai jāveido internetā pieejama informācija par savu pagastu. 38% respondentu atzīst, ka visērtāk informāciju par pagastu ir meklēt konkrētas pašvaldības tīmekļa vietnē. 33% priekšroku dod informācijas meklēšanai internetā kopumā un 29% aptaujāto uzskata, ka bibliotēkai nepieciešama atsevišķa tīmekļa vietne, kurā apkopota informācija arī par pagastu. Informācijai par pagastu pēc aptaujāto lasītāju domām jābūt šādai:

- aprakstoša informācija (teksts un attēli) par objektiem, notikumiem, personībām — 32%;
- novadpētniecības datubāze ar meklēšanas iespējām — 28%;
- dažādas notikumiem, objektiem, personām veltītas interneta galerijas — 25%;
- digitālas kolekcijas ar meklēšanas iespējām — 15%.

5.diagr. Novadpētniecības digitālo kolekciju veidošanas kritēriji

Respondentiem, kas uzskata, ka nepieciešama novadpētniecības datubāze un digitālas kolekcijas, attiecīgi 86% un 90% ir nepieciešamās zināšanas elektronisko resursu izmantošanā.

Viena no svarīgākajām bibliotēku funkcijām ir lasītāju apkalpošana un informācijas nodrošināšana atbilstoši pieprasījumam. Mainoties sabiedrības attīstības pakāpei, likumsakarīgi mainās informācijas pieprasījums. Pagastu bibliotēku lasītāji novadpētniecības informāciju pārsvarā vēlētos saņemt izmantošanai ārpus bibliotēkas (4.tabula).

4.tabula. Kā lasītāji vēlas saņemt novadpētniecības informāciju

Lasīt, skatīt uz vietas bibliotēkā	16%
Kopēt	18%
Skenēt	10%
Saņemt e-pastā	9%
Ierakstīt informāciju ārējos atmiņas nesējos	11%
Meklēt novadpētniecības datubāzē, pārsūtīt atlasīto informāciju uz e-pastu	9%
Izdrukāt	17%
Veidot dokumentu mapi bibliotēkas datorā	4%
Izmantot digitālos materiālus	6%

Analizējot informācijas saņemšanas kopsakarības, veidojas 3 pakalpojumu veidi. Par tālpakalpojumiem var uzskatīt novadpētniecības datubāzes, digitālo materiālu un e-pasta izmantošanu, ko kopumā pieprasa 24% respondentu. 48% respondentu labprātāk izmanto lokālos pakalpojumus — apgūst informāciju uz vietas bibliotēkā, kopē, skenē, veido informācijas mapi bibliotēkas datorā. 28% respondentu iegūto informāciju izdrukā vai ieraksta ārējos atmiņas nesējos. Ja bibliotēka nodrošinājusi informācijas pieejamību globālajā tīmeklī, visus minētos pakalpojumus iespējams izmantot gan lokāli, gan attālināti.

Digitālā plaisa un pagastu bibliotēkas

Lai izmantotu iespējas, ko sniedz IT, indivīdam nepieciešama lasītprasme, rakstītprasme, datorprasme un droši datu pārraides tīkli. *Digitālā plaisa* pastāv dažādos līmeņos — starp valstīm, reģioniem vienas valsts ietvaros, dažādām sabiedrības grupām utt., jo ir dažādas iepriekšminēto uzstādījumu attīstības pakāpes. Publiskajām bibliotēkām ir iespēja *digitālo plaisu* mazināt, nodrošinot IT pieejamību un nepieciešamo apmācību vietējiem iedzīvotājiem. Latvijā pēc neatkarības atgūšanas, veicot sistemātisku darbu, pakāpeniski ir atbilstoši sakārtota bibliotēku nozares likumu bāze, izstrādāti stratēģiskie dokumenti un nodrošināta nepieciešamā infrastruktūra. Nosakot veicamos uzdevumus, tiek ņemtas vērā bibliotēku apkalpes zonas iedzīvotāju vajadzības, tādējādi nodrošinot, ka jaunu, mūsdienīgu resursu veidošanā netiek dublēts citu bibliotēku darbs. Latvijas pagastu bibliotēkuru viedoklis saskan ar konceptuālajos dokumentos pausto viedokli — jauni resursi veidojami, aptverot konkrētu ģeogrāfisku

teritoriju atbilstoši vietējās sabiedrības interesēm. Resursu pieejamība un atpazīstamība nodrošināma gan lokāli, gan globālajā tīmeklī. Bibliotēkām jāsniedz kvalitatīvi pakalpojumi, nodrošināma lasītāju apmācība.

Latvijas pagastu bibliotēkuru tuvākās nākotnes uzdevums ir paplašināt informācijas apjomu globālajā tīmeklī. Paliekot pie lokālās apkalpošanas un resursu darba principiem, bibliotēka nebūs spējīga pilnvērtīgi darboties 21.gadsimta informācijas vidē.

Pētījums "Pagasta bibliotēkas integrācija VVBIS: vietējo resursu veidošana, attīstība un izmantošana" izstrādāts Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Informācijas un bibliotēku studiju nodaļā 2008.gada pavasarī. Finansējumu maģistra darba izstrādei piešķirusi v/a KIS.

¹ Bibliotēkuru anketas tika izsūtītas vidēji 15 pagastu bibliotēkām katrā rajonā — kopskaitā 390. Atpakaj saņemtas 173 anketas, kas veido 44,4% no ģenerālās kopas. Pārstāvēti ir pilnīgi visi 26 Latvijas rajoni. Katram rajonam, izņemot Rīgas rajonu, uz vienu pagastu bibliotēku tika izsūtītas 10 lasītāju anketas — kopskaitā 250. Atpakaj saņemtas 118 anketas, kas veido 47,2% no ģenerālās kopas.

² 2008.gadā pagastu bibliotēku skaits ir palicis nemainīgs — 675 bibliotēkas.